

ASOSIY MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARNING MOHIYATI VA ROLI

Samiyev Mirkamol Amridin o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti

"Iqtisodiyot nazaryasi" kafedrası assistenti

samievmirkamol@gmail.com

Shonazarov Umrbek Sarvar o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment

fakulteti talabasi

umrbekshonazarov2511@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning mohiyati va iqtisodiyotdagi roli keng tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, ishsizlik, milliy daromad va to'lov balansi kabi asosiy indikatorlarning mazmuni, hisoblash usullari va iqtisodiyotdagi o'rni o'rganildi. Shuningdek, nominal va real YAIM, deflyator, inflyatsiya turlari, ishsizlik shakllari hamda Okun qonuni kabi nazariy jihatlar ham yoritildi. Bundan tashqari, YAIMning iqtisodiy farovonlikni to'liq aks ettira olmasligi va HDI kabi alternativ ko'rsatkichlarning ahamiyati ham ko'rib chiqildi. Natijalarga ko'ra, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar mamlakat iqtisodiyotining umumiy holatini baholash va iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: YAIM, nominal YAIM, real YAIM, inflyatsiya, deflyator, ishsizlik, Okun qonuni, milliy daromad, to'lov balansi, iqtisodiy o'sish, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, HDI, iqtisodiy barqarorlik.

Kirish

Makroiqtisodiyot iqtisodiy nazariyaning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u butun milliy iqtisodiyotning umumiy holatini o'rganadi. Bu fan alohida korxonalar yoki iste'molchini emas, balki iqtisodiy tizimning umumiy ishlash mexanizmini

tahlil qiladi. Har bir davlatning iqtisodiy rivojlanish darajasi va barqarorligi bir nechta asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi. Ushbu ko'rsatkichlar iqtisodiyotda sodir bo'layotgan jarayonlarni tushunishga yordam beradi va davlat iqtisodiy siyosatini ishlab chiqishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar orqali iqtisodiyotning o'sishi, narxlar barqarorligi, mehnat bozori holati va tashqi iqtisodiy aloqalar baholanadi. Masalan, YAIM o'sishi iqtisodiy faollikning ortganini bildirsa, inflyatsiyaning yuqoriligi pul qadrsizlanayotganini ko'rsatadi. Ishsizlik esa mehnat resurslaridan foydalanish darajasini ifodalaydi. Shu sababli bu ko'rsatkichlar iqtisodiy tahlilda juda muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar iqtisodiyot fanida uzoq yillarda beri o'rganib kelinadi. Jon Maynard Keynes iqtisodiy tizimda davlat aralashuvi zarurligini asoslab bergan va umumiy talabning iqtisodiyotga ta'sirini ko'rsatgan. Simon Kuznets esa yalpi ichki mahsulot tushunchasini ishlab chiqib, uni iqtisodiy o'sishni o'lchash vositasiga aylantirgan.

Keyinchalik Pol Samuelson va Uilyam Nordxaus makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni tizimli tahlil qilib, ularning amaliy ahamiyatini keng yoritgan. Gregory Mankiw esa bu ko'rsatkichlar iqtisodiy siyosatni tushunishning asosiy vositasi ekanligini ta'kidlaydi. Inflyatsiya va ishsizlik o'rtasidagi bog'liqlik Fillips egri chizig'i orqali ifodalanib, keyinchalik Milton Fridman tomonidan qayta tahlil qilingan. O'zbekiston iqtisodiyoti misolida ushbu masalalar Shodmonov va Jo'rayev (2021) tomonidan o'rganilgan.

Metodologiya

Tadqiqotda nazariy tahlil va tizimli yondashuv usullari qo'llanildi. Har bir makroiqtisodiy ko'rsatkich alohida o'rganilib, uning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilindi. Shuningdek, ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ham tizimli ravishda ko'rib chiqildi. Bu yondashuv iqtisodiy jarayonlarni chuqurroq tushunishga imkon berdi.

Tahlilda quyidagi formulalardan foydalanildi:

- YAIM (xarajatlar bo'yicha): $Y=C+I+G+(X-M)$
- Real YAIM = Nominal YAIM / Deflyator $\times 100$
- Inflyatsiya darajasi: $\pi=(P_t-P_{t-1})/P_{t-1}\times 100\%$
- Okun qonuni: $(Y-Y^*)/Y^*=-\beta\times(u-u^*)$

Tahlil va natijalar muhokamasi

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar iqtisodiyotning umumiy holatini ifodalovchi asosiy indikatorlar hisoblanadi.

Yalpi ichki mahsulot (YAIM). YAIM ma'lum davr ichida mamlakat hududida ishlab chiqarilgan barcha yakuniy tovar va xizmatlar qiymatini bildiradi va iqtisodiyot hajmini ko'rsatadi. YAIM qanchalik yuqori bo'lsa, iqtisodiyot shunchalik rivojlangan hisoblanadi. YAIM uch xil usulda hisoblanadi: ishlab chiqarish (qo'shilgan qiymat), daromadlar (ish haqi, foyda, foiz, renta) va xarajatlar (iste'mol, investitsiya, davlat xarajatlari, sof eksport) usuli orqali. Eng ko'p qo'llaniladigan usul xarajatlar usulidir. Nominal YAIM joriy narxlarda hisoblanadi, real YAIM esa inflyatsiya ta'sirini yo'qotgan holda iqtisodiy o'sishni aniqroq ifodalaydi. YAIM deflyatori narxlar dinamikasini o'lchashning muhim vositasidir.

Inflyatsiya. Inflyatsiya iqtisodiyotdagi narxlar umumiy darajasining oshishi va pulning xarid qobiliyati pasayishi jarayonidir. Inflyatsiya yuqori bo'lsa, aholining real daromadi kamayadi va iqtisodiy beqarorlik kuchayadi. Inflyatsiyaning asosiy sabablari talabning ortishi (talab inflyatsiyasi), ishlab chiqarish xarajatlarning oshishi (taklif inflyatsiyasi) yoki pul massasining ko'payishi bilan bog'liq. Inflyatsiya turlari: sust (3-10%), yuruvchi (10-50%), o'pirilib boruvchi (50-200%) va giperinflyatsiya (oyiga 50% dan yuqori). Iste'mol narxlari indeksi (INI) inflyatsiyani o'lchashning eng keng tarqalgan usulidir.

Ishsizlik. Ishsizlik mehnatga layoqatli, ishlashni xohlaydigan, lekin ish topa olmayotgan aholining ulushini ifodalaydi. Ishsizlik friksion (ish o'zgartirish jarayoni), strukturaviy (iqtisodiyot tarkibidagi o'zgarishlar) va tsiklik (iqtisodiy pasayish davri) turlarga bo'linadi. Tabiiy ishsizlik darajasi friksion va strukturaviy ishsizlik yig'indisidan iborat bo'lib, rivojlangan mamlakatlarda 4-6% atrofida. Okun qonuniga ko'ra, ishsizlik darajasining tabiiy darajadan 1% ga oshishi YAIMning

potensial darajadan taxminan 2-3% ga pasayishiga olib keladi. Fillips egri chizig'i esa qisqa muddatda inflyatsiya va ishsizlik o'rtasidagi teskari bog'liqlikni ifodalaydi. Stagflyatsiya – yuqori inflyatsiya va yuqori ishsizlikning bir vaqtda kuzatilishi hodisasi.

Milliy daromad. Milliy daromad mamlakatda ishlab chiqarish natijasida olingan sof daromad bo'lib, u ish haqi, foyda, foiz va rentaning yig'indisidan iborat. Bu ko'rsatkich aholining umumiy farovonligini baholashda muhim hisoblanadi. Shaxsiy daromad va shaxsiy ixtiyordagi daromad esa uy xo'jaliklari qo'liga o'tadigan va ular iste'mol yoki jamg'arma uchun ishlatishi mumkin bo'lgan daromadni ifodalaydi.

To'lov balansi. To'lov balansi mamlakatning tashqi iqtisodiy operatsiyalarini aks ettiradi va joriy hisob (tovarlar, xizmatlar, daromadlar, transfertlar) hamda kapital va moliyaviy hisobdan iborat. Eksport va import o'rtasidagi farq sof eksport deb ataladi. Agar import eksportdan ortib ketsa, bu tashqi iqtisodiy muvozanatning buzilganini ko'rsatadi va milliy valyutaga bosimni oshiradi.

Ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik. Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. YAIM o'sishi odatda ishsizlikni kamaytiradi (Okun qonuni), inflyatsiya esa qisqa muddatda ishsizlik bilan teskari bog'liq (Fillips egri chizig'i). Biroq uzoq muddatda inflyatsiya va ishsizlik o'rtasida bog'liqlik mavjud emas. To'lov balansi taqchilligi milliy valyuta kursiga va inflyatsiyaga ta'sir qiladi.

YAIMning cheklovlari va alternativ ko'rsatkichlar. YAIM iqtisodiy farovonlikni to'liq aks ettira olmaydi, chunki u yashirin iqtisodiyot, uy mehnati, ko'ngilli mehnat va ekologik zararlarni hisobga olmaydi. Shuningdek, daromadlar taqsimotidagi tengsizlikni ham aks ettirmaydi. Shu sababli Inson taraqqiyoti indeksi (HDI) kabi alternativ ko'rsatkichlar qo'llaniladi. HDI uch komponentdan iborat: uzoq umr ko'rish (kutib qolingan hayot davomiyligi), bilim darajasi (o'qish yillari) va turmush darajasi (jon boshiga YAIM). Yana bir alternativ ko'rsatkich – Sof iqtisodiy farovonlik (GPI) bo'lib, u atrof-muhit va ijtimoiy omillarni hisobga oladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar har bir mamlakat iqtisodiyotining holatini baholashda eng muhim vositalardan biridir. YAIM iqtisodiy o'sishni, inflyatsiya narxlar barqarorligini, ishsizlik mehnat bozori holatini, milliy daromad aholi farovonligini, to'lov balansi esa tashqi iqtisodiy aloqalarni ifodalaydi.

Ushbu ko'rsatkichlar orqali davlat iqtisodiy jarayonlarni tahlil qiladi va to'g'ri iqtisodiy siyosatni shakllantiradi. Markaziy bank inflyatsiyani nazorat qilish uchun foiz stavkalarini o'zgartiradi, hukumat esa ishsizlikni kamaytirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash choralari ishlab chiqadi. Shu sababli makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni chuqur o'rganish iqtisodiyot fanida va amaliyotda katta ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, YAIMning cheklovlarini hisobga olgan holda, HDI va GPI kabi qo'shimcha ko'rsatkichlardan foydalanish tavsiya etiladi. Kelgusida O'zbekiston iqtisodiyoti misolida ushbu ko'rsatkichlarning dinamikasini tahlil qiluvchi empirik tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mankiw N.G. Principles of Economics. – 2020.
2. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. – 2010.
3. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – 1936.
4. Shodmonov Sh., Jo'rayev T. Iqtisodiyot nazariyasi. – 2021.
5. Blanchard O. Macroeconomics. – 2017.
6. World Bank Reports on Macroeconomic Indicators. – 2023.
7. Pindyck R., Rubinfeld D. Microeconomics. – 2018.
8. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi rasmiy ma'lumotlari.